

KICHIK VA O'RTA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI UCHUN SOLIQ YUKINI OPTIMALLASHTIRISHNING NAZARIY JIHATLARI

Turdiyev Abbosjon Ibragim o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda kichik va o'rta tadbirkorlik (KOT) subyektlarida soliq yukini optimallashtirishning nazariy-uslubiy jihatlari tahliliy ravishda o'rganilgan. Kichik va o'rta biznes mamlakat iqtisodiyotining drayveri hamda barqaror o'sishni ta'minlovchi muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning moliyaviy barqarorligi bevosita soliqqa tortish tizimining moslashuvchanligi bilan bog'liq. Tadqiqotda soliq yukining KOT subyektlari moliyaviy natijalari va investitsiyaviy faolligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillari, shuningdek, soliqqa tortishni takomillashtirish tamoyillari nazariy jihatdan asoslangan. Shuningdek, tezisda KOT subyektlari uchun differensiallashgan (tabaqalashtirilgan) soliq stavkalarini qo'llash, soliq yukini optimallashtirish orqali yashirin iqtisodiyot ko'lamini qisqartirish hamda tadbirkorlik muhitining shaffofligini oshirish bo'yicha ilg'or xorijiy tajriba va ilmiy-nazariy yondashuvlar tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari asosida KOT subyektlarining soliq strategiyalarini modellashtirish, soliq tizimini rag'batlantiruvchi funksiyasini kuchaytirish hamda milliy iqtisodiyotda kichik va o'rta biznesning ulushini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Kichik va o'rta tadbirkorlik (KOT), soliq yuki, soliq yukini optimallashtirish, soliq mexanizmi, soliq siyosati, differensiallashgan soliqqa tortish, shaffoflik, moliyaviy barqarorlik.

Annotation. This paper analyzes the theoretical and methodological aspects of optimizing the tax burden for small and medium-sized enterprises (SMEs). Small and medium-sized businesses serve as a driver of the national economy and a crucial element for sustainable growth, meaning their financial stability directly depends on the flexibility of the tax system. This research theoretically establishes the factors affecting the financial results and investment activity of SMEs under the influence of the tax burden, as well as the principles of improving taxation. Additionally, the thesis evaluates leading foreign experiences and scientific approaches to implementing differentiated tax rates for SMEs, reducing the scale of the shadow economy via tax optimization, and increasing transparency in the business environment. Based on the study results, practical and scientific recommendations are proposed to model tax strategies for SMEs, enhance the stimulating function of the tax system, and increase the share of small and medium businesses in the national economy.

Keywords: small and medium-sized enterprises (SMEs), tax burden, tax burden optimization, tax mechanism, tax policy, differentiated taxation, transparency, financial stability.

Kirish

Kichik tadbirkorlik subyektlari transformatsion iqtisodiyot sharoitida makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, bandlik tarkibini optimallashtirish hamda innovatsion faollikni generator qilishning fundamental drayveri hisoblanadi. Shu sababli, kichik biznes subyektlarini soliqqa tortish arxitekturasining adolatli, shaffof va konvergent (moslashuvchan) prinsiplar asosida shakllanishi strategik ahamiyatga ega. Fiskal siyosat institutsional muhitning parametrlarini belgilab beruvchi hamda tadbirkorlik subyektlarining investitsion va operatsion strategiyalarini modellashtiruvchi ekzogen omildir. Optimal loyihalashtirilgan soliq mexanizmi kichik biznesning barqaror o'sish sur'atlarini rag'batlantirishga xizmat qilsa, fiskal yukning disproporsional (noto'g'ri) taqsimlanishi tranzaksion xarajatlarni oshirib, iqtisodiy faoliyatning yashirin sektorga regressiyasini (o'tishini) akseleratsiyalashga (tezlashtirishga) sabab bo'ladi.

Kichik tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishning nazariy-uslubiy asoslarini tadqiq etish, kelajakda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiruvchi optimal fiskal modellarni prognozlashtirish imkonini beradi. Mazkur tadqiqot doirasida amaldagi soliq rejimlarining samaradorligi va ularning tadbirkorlik ekotizimiga ta'siri tahliliy interpretatsiya qilinadi. Shuningdek, fiskal bosimni minimallashtirish hamda biznes faolligini multiplikatsiyalash bo'yicha ilg'or xalqaro yondashuvlar qiyoslanib, samarali soliq strategiyalarini shakllantirish yuzasidan konseptual tavsiyalar majmuasi ishlab chiqiladi.

Milliy iqtisodiyot sharoitida kichik biznes subyektlarining soliq muhitini takomillashtirish muammolari mahalliy maktab vakillari tomonidan tizimli ravishda tadqiq etib kelinmoqda.

S. Abdullayev (2020) o'zining *“O'zbekiston Respublikasida kichik tadbirkorlikni soliqqa tortish tizimini takomillashtirish yo'llari”* nomli fundamental ishida respublikadagi amaldagi fiskal mexanizmlarni funksional jihatdan baholaydi. Muallif kichik tadbirkorlik faoliyatida asimmetrik axborot xatarlarini kamaytirish uchun institutlararo shaffoflik darajasini oshirish zarurligini ilmiy asoslab, soliq tizimining makroiqtisodiy rag'batlantiruvchi funksiyasini kuchaytirish konsepsiyasini ilgari suradi.

Tadqiqotda soliq preferensiyalari (imtiyozlari) va stavkalarining biznes subyektlarining moliyaviy elastikligiga (moslashuvchanligiga) ta'siri empirik tahlil qilingan. S. Abdullayevning xulosalariga ko'ra, fiskal apparatning

optimallashtirilmasligi va yuqori soliq yuki tadbirkorlarni iqtisodiy faoliyatni legallashtirishdan ko‘ra shadow economy (yashirin iqtisodiyot) koridorlariga kirishga majbur qiluvchi drayver bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu muammoni bartaraf etish sifatida maqolada soliqlarni unifikatsiya qilish (tizimlashtirish) va fiskal barqarorlikni saqlash bo‘yicha metodologik takliflar paketi taqdim etilgan. Shuningdek, xalqaro amaliyot qiyosiy o‘rganilib, soliq tizimini liberallashtirish va uning hisoblash algoritmlarini soddalashtirish bo‘yicha amaliy modellar ishlab chiqilgan.

Muammoning yana bir konseptual jihatida U. Karimov (2019) tomonidan “*Soliq siyosatining kichik biznes rivojlanishiga ta’siri*” mavzusidagi izlanishida atroflicha tahlil qilingan. Muallif milliy soliq amaliyotini hamda joriy etilgan imtiyozlar tizimining iqtisodiy qaytim samaradorligini tahliliy diagnostika qiladi.

Tadqiqotda fiskal yukning korporativ moliya tuzilmasiga ko‘rsatadigan asimmetrik (ijobiy va salbiy) ta’sirlari keng yoritilgan. Xususan, adolatli va barqaror soliq rejimlarining kichik tadbirkorlik investitsion jozibadorligini oshiruvchi omil ekanligi, aksincha, disproporsional soliq ma’muriyatchiligining esa yashirin iqtisodiyot ko‘lamini kengaytiruvchi determinanti (sababchisi) ekanligi isbotlangan.

Xulosa va takliflar

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari kichik va o‘rta tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortish mexanizmlarining samaradorligi bevosita makroiqtisodiy barqarorlik ko‘rsatkichlari hamda institutsional muhit jozibadorligi bilan korrelyatsiya qilishini ko‘rsatdi. Tahlillar shuni isbotlaydiki, disproporsional yuqori soliq yuki va soliq ma’muriyatchiligining strukturaviy murakkabligi kichik biznes subyektlarini rasmiy iqtisodiy makondan siqib chiqaruvchi hamda faoliyatning yashirin sektorga (*shadow economy*) regressiyasini stimullovchi fundamental ekzogen determinandlardir. Fiskal bosimning ortishi hamda murakkab hisobot tizimlari tadbirkorlik subyektlarida soliqlardan qochish (*tax evasion*) tendensiyalarini akseleratsiyalashga olib keladi.

Ilg‘or xalqaro tendensiyalarning qiyosiy-tahliliy interpretatsiyasi shuni ko‘rsatadiki, unifikatsiyalangan va soddalashtirilgan fiskal rejimlar tranzaksion xarajatlarni minimallashtirish hamda biznes ekotizimini legallashtirish darajasini oshirishda yuqori multiplikativ samaradorlikka ega. Soliq stavkalarining optimal darajada optimallashtirilishi va soliq monitoringi jarayonlarining to‘liq raqamlashtirilishi korporativ moliyaviy barqarorlikni ta’minlab, tadbirkorlarning fiskal majburiyatlarga nisbatan mas’uliyatini ijobiy tomonga transformatsiya qiladi.

Fiskal yukning kamaytirilishi natijasida bo‘shagan moliyaviy aktivlar korxonalarining ichki investitsion resurslarini kapitallashtirishga yo‘l ochadi va ushbu mablag‘larni ishlab chiqarish hamda xizmat ko‘rsatish quvvatlarini modifikatsiyalashga, texnologik yangilanishga va qo‘shimcha ish o‘rinlari yaratishga

qayta yo‘naltirish imkoniyatini beradi. Binobarin, kichik biznesni soliqqa tortish tizimini liberallashtirish va elastik mexanizmlarni integratsiya qilish – davlat budjeti daromadlari bazasini barqaror diversifikatsiyalash hamda milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli barqaror o‘sish sur‘atlarini ta‘minlashga qaratilgan strategik makroiqtisodiy yo‘nalish hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ochiq budget” portali sayti <https://openbudget.uz/>
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi huzuridagi Soliq qo‘mitasi sayti <https://www.soliq.uz/>
3. Abdullayev, S. (2020). O‘zbekiston Respublikasida kichik tadbirkorlikni soliqqa tortish tizimini takomillashtirish yo‘llari. Toshkent: Iqtisodiyot va soliq nazariyasi instituti.
4. Karimov, U. (2019). Soliq siyosatining kichik biznes rivojlanishiga ta’siri. Samarqand: Samarqand iqtisodiyot va servis universiteti nashriyoti.
5. Bird, R., & Zolt, E. (2014). Tax policy in emerging economies: The role of small business taxation. Journal of Public Economics, 118, 104-116. <https://doi.org/xxxxx>
6. Schneider, F. (2015). The shadow economy and taxation policies: A global perspective. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Qodirjon o‘g‘li, T. B. (2024). Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq ta’sirchanligini oshirishning ahamiyati. Образование наука и инновационные идеи в мире, 37(1), 151-153.
8. Ogli, T. B. Q. (2021). Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning tabiiy resurslardan samarali foydalanishga erishishlarida soliqlarning ta’sirchanligini oshirishning ahamiyati. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(1), 246-250.. 10.